

УДК 316.334.22

Феномен соціальної допомоги в гуманітарному знанні: ретроспективний аналіз

І.С. ЛАЗАРЕНКО

Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Київ, Україна

Авторське резюме

Проведений ретроспективний аналіз феномена «соціальна допомога» дозволяє продемонструвати, що даний соціальний феномен має давню традицію наукового вивчення. З'ясовано теоретичні засади розуміння даного феномена в руслі різних соціо-гуманітарних наук. Виявлено, що основи дослідження соціальної допомоги як суспільного феномена закладено філософами (Сократ, Платон, Аристотель). Охарактеризовано сутність соціальної допомоги з позицій культурологічної (К. Леві-Стросс, К. Поланьї, Б. Малиновський), правової (Д. Гом'єн, Д. Харріс, Дж. Зваак), політологічної (Г. Еспінг-Андерсен, О. фон. Бісмарк, У.Береверідж, В. Джордж, Р. Уїлдінг, Ф. Вільямс) та соціо-педагогічної (Дж. Тарт, О. Ранк, Х. Перлман) школи, котрі сприяли визначенню соціальної допомоги як частини традиції суспільства, її правової сутності та механізмів її реалізації як частини соціальної політики. Встановлено, що незважаючи на досить фрагментарне вивчення соціальної допомоги в соціологічній науці представники гуманітарних наук використовували теоретичні розробки функціоналістської, інтеракціоністської та структуралістської соціологічної школи. Визначено вплив соціології на розвиток теоретичних засад дослідження соціальної допомоги в гуманітарних науках. З'ясовано відмінність категорій «соціальна допомога» та «соціальна робота».

Ключові слова: соціо-гуманітарні дослідження; символічний обмін; самоконтроль суспільства; соціальна напруга; соціальні негаразди; модель соціальної політики

The phenomenon of social assistance in the humanities: a retrospective analysis

I.S. LAZARENKO

Taras Shevchenko national university of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Abstract

The article analyzes the phenomenon of social assistance in humanitarian schools. Such as: 1) Philosophy; 2) Cultural Studies; 3) Law; 3) Socio-pedagogical science. Retrospective analysis allowed revealing the research principles of social assistance analysis, functional features and differences of this phenomenon. Established that the theoretical basis of social assistance study incorporated in works of ancient philosophers (Socrates, Plato, Aristotle). Analyzed influence on the formation of social assistance scientific research by religious philosophers of the Middle Ages (F. Aquinas, A. Blessed). Deals the transformation of social assistance understanding from a part of society moral to forms of social interaction. Civilizational approach outlined in the cultural mainstream schools (B. Malinowski, C. Polanyi). It was determined that the cultural research traditions of social assistance understood this phenomena as a repeater of cultural heritage through the traditions of the community. Outlined scientific approach to social assistance in Law sciences. It was found that representatives of Socio-pedagogical and Political Science have used theoretical developments sociologists (M. Weber, J. Mead, H. Blumer, T. Parsons, R. Merton, E Giddens). Demonstrated that in Political Science social assistance acts as a functional tool for implementation of social policy. Characterized the role of social assistance within different models of social policy and its positions in state and international organization. Deals with the fundamental difference between the concepts of «social assistance» and «social work». Outlined limits the use of these concepts in humanitarian studies. The analysis allows us to formulate research strategies study the phenomenon of social assistance in modern society. In particular sociological perspective updated study of the phenomenon of social assistance. Actually, applied achievements of classic theory of social capital in the theoretical development of social assistance. Discovered research component of social assistance as part of social capital: 1) the values and standards; 2) trust; 3) network groups. Demonstrated that social support acts as an important mechanism of social self-control, when a group of socially secured citizens serving translator social capital and vulnerable sections of society - recipients. It was found that social assistance as a way of realizing personal, or group social capital promotes social capital of society.

Keywords: socio-humanitarian research; symbolic exchange; self-control society; social tensions; social problems; social policy model

Феномен социальной помощи в гуманитарном знании: ретроспективный анализ

И.С. ЛАЗАРЕНКО

Киевский национальный университет им. Т. Шевченко, Киев, Украина

Авторское резюме

Проведен ретроспективный анализ феномена «социальная помощь», который позволяет продемонстрировать, что данный социальный феномен имеет давнюю традицию научного изучения. Выяснено теоретические основы понимания данного феномена в русле различных социо-гуманитарных наук. Выявлено, что основы исследования социальной помощи как общественного феномена заложены философами (Сократ, Платон, Аристотель). Охарактеризовано сущность социальной помощи с позиций культурологической (К. Леви-Стросс, К. Полањи, Б. Малиновский), правовой (Д. Гомьен, Д. Харрис, Дж. Зваак), политологической (Г. Еспинг-Андерсен, О. фон Бисмарк, У. Береверидж, В. Джордж, Р. Уилдинг, Ф. Уильямс) и социо-педагогической (Дж. Тарт, А. Ранк, Х. Перлман) школы, которые способствовали определению социальной помощи как части традиции общества, ее правовой сущности и механизмов ее реализации как части социальной политики. Установлено, что, несмотря на достаточно фрагментарное изучение социальной помощи в социологической науке представители гуманитарных наук использовали теоретические разработки функционалистской, интеракционистской и структуралистской социологической школы. Определено влияние социологии на развитие теоретических основ исследования социальной помощи в гуманитарных науках. Выяснено отличие категорий «социальная помощь» и «социальная работа».

Ключевые слова: социо-гуманитарные исследования; символический обмен; самоконтроль общества; социальная напряженность; социальные проблемы; модель социальной политики

Постановка проблеми. В останні роки в соціології спостерігається посилена увага до вивчення особливостей соціальної допомоги в сучасному суспільстві. Однак ідеї стосовно феномена соціальної допомоги були окреслені ще у працях античних філософів. З філософської точки зору коріння соціальної допомоги лежить у моралі людини або суспільства. Тобто її базовою характеристикою в узагальненому вигляді є гуманізм, який уособлює такі цінності та ціннісні орієнтації, як людяність, довіра, піклування, любов, повага, відповідальність, моральний закон, обов'язок тощо. Відтак, сутність соціальної допомоги глибоко закладена у соціальних полях, які досліджуються багатьма гуманітарними науками. Оскільки природа соціальної допомоги має міждисциплінарний характер, то й серед гуманітарних наук відбуваються дискусії відносно її розуміння та визначення схем наукового дослідження. Разом з тим, для визначення дослідницької стратегії в руслі соціології у сфері соціальної допомоги постає проблема, пов'язана з необхідністю більш детального вивчення коріння соціальної допомоги, яке лежить у наукових здобутках гуманітарних наук на різних етапах поступу суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Наукове осмислення соціальної допомоги знаходиться ще у філософських концепціях Платона, Аристотеля та ін. Також проаналізовано доробок середньовічних релігійних філософів – Ф. Аквінський та А. Августин (Блаженний). Помітний внесок у розуміння феномена, що зробили філософи-матеріалісти XVIII ст. – Ф. Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро, К. Гельвецій. Для подальшого дослідження корисним є

доробок таких філософів XX ст. як Г. Маркузе та Е. Фром.

Далі автор звертається до доробку представників культурологічної науки (К. Леви-Стросс, К. Полањи, Б. Малиновський та ін.), що визначили соціальну допомогу як акти символічного обміну через механізми функціонування традицій, культурного спадку тощо.

Доробок таких політологів, як Г. Еспинг-Андерсен, О. фон Бисмарк, У. Береверидж, В. Джордж, Р. Уилдинг, Ф. Вільямс сприяв окресленню змісту соціальної політики, її системи в кожному суспільстві і визначенні стратегічних управлінських та організаційних засад, тобто моделей соціальної політики, відповідно до яких реалізується надання соціальної допомоги з боку держави.

Мета дослідження – провести ретроспективний аналіз феномена соціальної допомоги як об'єкта наукового аналізу гуманітарних наук задля використання їх здобутків у дослідженнях соціології.

Виклад основного матеріалу. Значний внесок у наукове обґрунтування соціальної допомоги як важливого соціального феномена зробили представники філософської науки. Незважаючи на те, що й досі точаться дискусії відносно змісту соціальної допомоги, її розуміння з позицій різних наук та підходів, значний доробок у цій галузі належить ще стародавнім філософам. І Хоча Сократ, Платон, Аристотель не користувались саме цією категорією, їхній погляди на суспільство як об'єднання задля порядку та процвітання, операції задля досягнення рівності всередині прошарків, та нерівності (що була для античних мислителів справедливою) між різними

стратами містять у собі основи соціальної допомоги. Оскільки існували більш заможні, освічені, більш корисні для держави верстви, вони повинні турбуватися про тих, хто є «багажем» цього суспільства. Така допомога надається задля досягнення всезагального блага та процвітання держави. Моральний закон та обов'язок проходить через усі концепції античних філософів, почасти розкриваючи характер надання допомоги, яка по-перше – є людською природою, а по-друге – соціальним обов'язком [9, с. 138]. Відтак, моральність соціальної допомоги у античних філософів лягає в основу християнської середньовічної філософії.

У Середньовіччі підтримка нужденних стала не лише формою культової практики, але й соціальної. Церква стає основним соціальним інститутом, надання допомоги бідним, сиротам, хворим є не лише моральним імперативом, а визначеною у відповідних конфесійних доктринах діяльністю. Так християнські філософи того часу Ф. Аквінський та А. Августин (Блаженний) намагались обґрунтувати природу допомоги з позицій по-перше: демонстрації любові Бога до людини; по-друге – любові людини до людини. Соціальна допомога постає як можливість спасіння від гріхів, або уникнення кари за гріхи внаслідок праведних земних діянь. Отже, якщо у античних філософів допомога виступала скоріше сферою моралі та етики, то в середньовічний період – це релігійна етика, основою якої є віра у надприродне. Однак на цьому етапі допомога ще формується як форма соціальної взаємодії.

Якісно нова стратегія розуміння допомоги в суспільстві розроблена у працях філософів-матеріалістів XVIII ст. Узагальнюючи напрацювання Ф. Вольтера, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро, К. Гельвеція, можна стверджувати, що вперше допомога постає не як мораль, а як раціональний вибір людини, відтак набуває якостей соціального. Так, А. Дудкін, розглядаючи доробок філософів матеріалістів відзначає: «Розумність – це специфічна за їхнім переконанням риса, поступово стає характеристикою соціальної дії людини, що забезпечує найбільш сприятливі, хоча і обмежені можливості для ініціативи, активності індивіда, для його самозбереження і духовного самовдосконалення на ниві надання соціальної допомоги» [8, с. 11]. Відтак розум як основа соціальної дії визначає якість та характер соціальної допомоги. Разом з тим ця плеяда філософів частіше розглядає допомогу в руслі визначення дуальності людської природи «егоїзм – альтруїзм». Тут необхідно виділити дві точки зору на подібну дуальність. По-перше, на їх думку умовиводи розуму можуть затьмарити примітивні інстинкти самозбереження, гордині, жадності, коли особистість проявить більшу любов до себе, аніж до іншого. І по-друге, егоїзм як любов людини до самої себе, яка дає імпульс до задоволення та

розвитку всіх тих потягів та схильностей, без задоволення котрих людина перестає для себе бути людиною, оскільки любов до себе це ще не повний егоїзм. Егоїзм односторонній, на думку філософів-матеріалістів, повинен стати розумним егоїстом. А цього можна досягти тільки за допомогою інших. В допомозі іншим людина проявляє невідворотній природний егоїзм, як стверджують французькі філософи, який лягає в основу альтруїзму і допомоги зокрема. Отже, соціальна допомога на цьому етапі розвитку філософії розуміється як складна взаємодія індивідуальних та колективних інтересів, егоїзму та альтруїзму, приватного та громадського. Однак, так само як і у християнських теологів, у раціоналістів, допомога – це свого роду аксіологія великодушних вчинків, які все ж орієнтуються на природу розуму, а відтак, і соціального порядку.

Перша та Друга світова війни залишили слід у працях філософів, зокрема на тлумаченні соціальної допомоги. Так, неомарксист Г. Маркузе у праці «Одномірна людина» веде мову про суспільство байдужих до бід та негараздів інших. Людина займається, на думку філософа, виключно своїми справами та потребами. Схоже знаходимо й у Е. Фрома, який вважає, що головною відмінністю «хворого суспільства» від «здорового» є стан відчуженості та заглибленості у себе [3, с. 74]. Однак, дана позиція суперечлива, адже саме після Другої світової війни активно розвиваються центри надання соціальної допомоги в США, Великобританії, Нідерландах, Франції тощо. І саме на цьому етапі можна вести мову про те, що концепт допомоги набуває своєї специфікації – соціальної. Адже визначаються групи та категорії населення, яким надається допомога, визначається, в якій мірі та формі. Сам напрямок розвитку даної категорії поступово набуває соціологічного змісту, відходячи від філософського тлумачення.

Отже, різноманіття філософських шкіл та концепцій щодо розуміння сутності соціальної допомоги на різних етапах розвитку суспільства демонструє складну епістемологічну природу даного явища. Так, у філософії допомога перш за все визначається як моральна якість людини, її природній потяг до підтримки іншого. З часом таке розуміння через діяльність релігії та інших соціальних інститутів трансформується у суспільний наратив, який, по-перше – характеризує соціальний статус особи в залежності від форми та об'єму допомоги, яку вона надає, а по-друге – її включеність у суспільне життя, залучення до діяльності різноманітних груп.

Представники культурологічної науки (К. Леві-Стросс, К. Поланьї, Б. Малиновський та ін.) визначали соціальну допомогу як акти символічного обміну через механізми функціонування традицій, культурного спадку тощо.

Власне відбувається дослідження соціальної допомоги в руслі вивчення етапів становлення та розвитку цивілізації, її окремих культур. Відтак наукове визначення соціальної допомоги як актів символічного обміну, що функціонують через механізми традицій, належить культурологам. Власне до дослідження феномена соціальної допомоги звертались провідні представники усіх п'яти культурологічних шкіл: символічної, натуралістичної, антропологічної, суспільно-історичної та соціологічної. Ретрансляцію культурного спадку через механізми традицій розглядав відомий антрополог та культуролог К. Леві-Строс. Він вважав, що групі відносини формуються в результаті взаємодії між людьми. Це в свою чергу формує їх символічні форми, традиції, ритуали. Так, він визначив, що в первісних племенах існували символи турботи, з яких, імовірно, зароджується традиція догляду за хворими, яку взяли на себе шамани [4, с. 121].

Цікавою для вивчення соціальної допомоги є функціональна теорія культури в межах натуралістичної культурологічної школи Б. Малиновського. Вчений обґрунтовує виникнення відносин соціальної допомоги на основі системної єдності т.зв. редистибуції (поширений в антропології термін, який пояснює концентрацію вироблених групюю благ та продуктів у руках однієї, найбільш впливової особи [4, с. 226]) та реципрокації (введений Б. Малиновським термін для позначення процесу циркуляції матеріальних благ та послуг між людьми, що також позначає характер їх взаємодії та взаємних зобов'язань [4, с. 229]). Отже, редистибуція у Б. Малиновського – це фонд ресурсів, а реципрокація – взаємна допомога, яка організовується за рахунок фонду редистибуції. По іншому, відносини соціальної допомоги формуються як взаємний обмін послугами, дарами, «позиками» матеріального характеру, які формують стереотипи поведінки. Характерно, що таке тлумачення підкреслює, що можливості надання соціальної допомоги залежать від можливостей суспільства, тобто розмірів редистибуції [12, с. 72].

Таким чином, у культурологічній традиції соціальна допомога розумілась з позицій розвитку культурних форм взаємодії груп, етносів, суспільств. А саме, підкреслювалась така важлива складова сутності соціальної допомоги як традиція. Традиційно люди обмінювались послугами, ресурсами та ін., очікуючи того ж самого по відношенню до себе як внаслідок скрутного становища, так і в якості подарунка, подяки.

Протягом тривалого часу, окремі аспекти соціальної допомоги досліджувались політологами. Однак актуальність вивчення даного феномена у політологічній традиції починає зростати на межі XIX – XX століть, коли соціальну допомогу почали розглядати в контексті

формування соціальної політики держави. Від моменту створення на початку XX століття у німецькому місті Ейзенаху першого спеціалізованого центру «Союзу соціальної політики», забезпечення підтримки населення заради уникнення значних соціальних потрясінь перебрала на себе держава. До цього моменту здійснення соціального захисту та надання соціальної допомоги було пріоритетом громадськості та церкви.

Серед численних досліджень цікавими постають доробки Х. Віленскі, І. Клейсен, М. Хілла, А. Хейденхаймера, Х. Хекла, Г. Еспінг-Андерсена, котрі розробляли ідеї соціальної держави. В цих дослідженнях соціальна допомога постає як функціональна одиниця соціальної політики держави, інструмент її здійснення. Відтак розуміння соціальної допомоги, її функціональна основа та механізми прояву, на думку політологів, залежать від моделі соціальної політики.

У руслі політичних наук сформувався декілька концептуальних підходів до визначення соціальної політики. Перший з них, представником котрого є Г. Еспінг-Андерсен, спирається на характер ринкового господарювання. Так соціальна політика базується на рівні прибутків та можливостей витрат населення. Першою моделлю в руслі цієї концепції стала континентальна модель Отто фон Бісмарка, що працює через сферу страхування працюючого населення. Дана модель соціальної політики досить жорстка, проте її засновник Отто фон Бісмарк вважав, що через надмірну гуманність у сфері надання допомоги в період панування ринкових відносин, значно знижуються шанси виховувати самостійне та відповідальне покоління. А це лягає тягарем на плечі соціально успішних громадян та країну загалом. Однозначно, досвід розвинутих країн, які користуються даною моделлю, підтверджує її спроможність надавати дієву підтримку населенню, сприяючи адаптації та реабілітації маргінальних груп населення [15, с. 102].

Атлантична модель соціальної політики була запропонована британським економістом Уільямом Генрі Беверіджем. Модель уніфікує можливість отримання соціальної допомоги. Тобто кожен громадянин може претендувати на соціальну допомогу. Згідно з цією моделлю допомога надається за рахунок національної солідарності, а не професійної, як у моделі Бісмарка. Відтак у соціальній політиці діє принцип розподільчої справедливості. І хоча надання соціальної допомоги розраховане лише на досить помірну підтримку населення, в країнах, які користуються такою моделлю, соціального захисту найвищий рівень безробіття.

Соціально-демократична, або скандинавська модель соціальної політики використовується в країнах із розвинутим та чисельним середнім класом. Така політика склалась вна-

слідок концепції «третього шляху», яка проголошує розумне поєднання солідарності та динамічного розвитку економіки. Соціал-демократи навіть звернулись до Е. Гідденса та його «соціально активного індивідуума», що повинен самостійно будувати життя, знаходити шляхи розв'язання власних негараздів, а до держави звертатись в крайньому випадку. Так у скандинавських країнах організація та надання соціальної допомоги частково перекладена на місцеві громади та благодійні організації [13].

В рамках концептуального підходу, що враховує в якості основи політичний устрій, сформовані наступні класифікації соціальної політики такими дослідниками, як В. Джордж і Р. Уїлдінг, Ф. Вільямс. Спираючись на те, як політичні норми та принципи впливають на формування соціальної політики, В. Джордж та Р. Уїлдінг розрізняють такі моделі, як: 1) антиколективістська – заснована на ліберальній ідеології; 2) вимушено соціалістична – коли регулювання ринкової економіки країни проголошується як вимушене для побудови прагматичної системи соціальної допомоги; 3) фабіанський соціалізм – в основі лежать демократичні цінності, проголошується рівність та міцна система соціальної допомоги як основа для гідного життя кожного; 4) марксистська – соціальна допомога надається відповідно до потреб суспільства, і, як правило, мінімально. Схожий підхід демонструє і Ф. Уїльямс, який соціальну політику розглядає в контексті цінностей суспільства та його політичної ідеології [15, с. 107]. Отже, політичні науки визначають соціальну допомогу в рамках утвердженої у державі соціальної політики. Соціальна політика як гарант надання допомоги, багато в чому залежить від: по-перше – ідеології держави, а по-друге – від її економічного розвитку. Таким чином, доробок політологів надає можливість поглянути на таку форму взаємодії як соціальна допомога з позицій державного та міжнародного устрою.

Далі розглянемо особливості дослідження соціальної допомоги в площині правознавчих наук. У правознавців соціальна допомога вивчається за допомогою окремої галузі – право на соціальне забезпечення. О. Сімкіна охарактеризовує таке право як систему правових норм, які регулюють відносини стосовно забезпечення громадян у старості, у разі непрацездатності, відносини материнства та дитинства, державні допомоги окремій особі чи сім'ї [17]. Соціальна допомога в системі права на соціальне забезпечення визначається як «державна соціальна допомога». Стаття Конституції України визначає право особи на соціальний захист за рахунок бюджетних коштів. Такий вид соціального захисту отримав назву «державна соціальна допомога». Український правознавець Д. Дрозд визначає державну соціальну допо-

могу в широкому та вузькому значенні: «В широкому значенні державна соціальна допомога – це цілеспрямована діяльність всіх владних органів, що забезпечує надання гарантованої державою соціальної допомоги, субсидій, компенсацій, пільг, життєво необхідних товарів, а також соціальних послуг громадянам, які потрапили у важку життєву ситуацію, в тому числі викликану бідністю. А у вузькому значенні це – державна соціальна допомога за бідністю, здійснювана з метою підтримки рівня життя незаможних людей, а також незаможних самотніх громадян, середній грошовий дохід яких нижчий за величину прожиткового мінімуму» [7]. Таким чином, цілком зрозуміло, що доробок правознавців важливий для становлення та врегулювання відносин із надання соціальної допомоги, визначення категорій населення, які потребують такої допомоги.

Вимоги до теоретико-методологічного врегулювання взаємовідносин із надання соціального захисту та реалізації соціальної політики, а з іншого – її реалізації в суспільстві актуалізує потребу вироблення нової теорії. Нею наприкінці XIX ст. стає теорія соціальної роботи, яку пропонуємо також розглянути в нашому дослідженні, оскільки часто відбувається її ототожнення із соціальною допомогою.

Власне, М. Фірсов пропонує розділити найбільш відомі концепції на три групи:

– професійно орієнтований підхід до соціальної роботи, теорія соціальної роботи розглядається як субтеорія соціології;

– діалектико-критичний підхід схожий до першого, адже проблематика соціальної роботи розглядається як складова субсистеми суспільства. За цим підходом М. Фірсов виділив три робочі субсистеми: 1) соціальна і суспільно-політична; 2) соціальне планування; 3) соціальна терапія;

– діалектико-матеріалістичний (марксистський) аналіз соціальної роботи здійснюється з позицій бідності в суспільстві, її проявів та наслідків [2, с. 174].

Соціальна допомога розглядається у всіх трьох групах теорій соціальної роботи. Зазвичай у даній науковій традиції допомогу розглядають як комплекс усіх дій та способів, які скеровані на клієнта. Однак функціоналістська школа соціальної роботи, представлена дослідженнями Дж. Тарта та О. Ранка, розглядала соціальну допомогу як наслідок співпраці соціального робітника та клієнта. Визначаючи принцип «тут і зараз» Дж. Тарт та О. Ранк вели мову про те, що соціальна допомога повинна бути перш за все дієвою, актуальною саме для цього клієнта та саме у цій ситуації.

Інший теоретик соціальної роботи Х. Перлман соціальну допомогу розглядав як метод вирішення проблем. Він використав синтез підходів діагностичної і функціональної школи та визначив, що процес соціальної допомоги скла-

дається з двох основних компонентів: процесу допомоги і особистісних ресурсів індивіда.

Відтак, стає зрозуміло, що ототожнення соціальної роботи та соціальної допомоги вкрай некоректне. Навіть підпорядкування одного поняття другим, що часто застосовується в соціальній роботі, неможливе.

А. Дудкін пише, що «через кілька років від початку практики більшість соціальних працівників неминуче приходять до розуміння того, що багато труднощів їх клієнтів фактично є проблемами ширшої системи. Соціальна робота все частіше вимагає від фахівців уміння бачити речі в більш широкому соціальному контексті...Якщо соціальна допомога виникає тоді, коли людина стала власне людиною, тобто справді суспільною істотою, то про соціальну ж роботу ми починаємо говорити тільки тоді, коли держава входить в свої історичні права» [8, с. 10]. Попри те, що в соціології ще мало напрацьовано стосовно досліджень соціальної допомоги, мають місце поодинокі звертання до цієї проблеми у функціоналістів, структуралістів, інтеракціоністів, якими користуються інші науки. Так, політологи звертались до робіт Е. Гідденса, соціальні педагоги використовували розробки Дж. Міда, Г. Блумера та ін., а правознавці частково скористались ідеями функціоналістів – Т. Парсонс, Р. Мертон. Це дає змогу наголосити на тому, що феномен соціальної допомоги лежить в руслі предметної сфери соціології і має глибокий евристичний потенціал. Адже суспільство як надзвичайно складне динамічне утворення не є однорідним. Відтак у соціальному просторі функціонує численна кількість полів – економічне, політичне, освітнє, культурне тощо. Всередині кожного поля, на думку представників теорії соціального капіталу, відбувається боротьба за більш вдале, привілейоване, успішне становище. Французький соціолог П. Бурдьє вважав, що така боротьба можлива за наявності реального або потенційного капіталу. Так кожному полю, на його думку, відповідає свій капітал (економічне поле – економічний капітал і т.д.), який надає владу як у межах цього поля, так і в інших. Проте за умов конвертації капіталу, можливо перейти в інше поле і зайняти більш вдалу позицію, а можна й втратити початковий капітал. Відтак внаслідок соціальних перетворень, невдалої конвертації капіталу чи його дефіциту, в суспільстві та в кожному полі зокрема, з'являються особи та групи, які не можуть конкурувати із рештою, опиняються на узбіччі соціального життя та потребують втручання активних та більш захищених членів суспільства. Різноманітні форми прояву уваги та підтримки до верств населення, які є незахищеними, або тимчасово втратили капітал, ми визначаємо як соціальну допомогу.

Побудова дослідницької стратегії соціальної допомоги в соціології з позицій соціального

капіталу пропонується автором за наступними складовими: 1) спільні цінності та норми; 2) довіра; 3) мережі груп. Так, соціальна допомога, яка надається більш стабільними верствами населення для зняття напруги в суспільстві, здійснюється на основі довіри та спільних цінностей членів таких груп та функціонують як мережі зв'язків. З іншого боку відбувається передача або взаємний обмін соціальним капіталом, що зрештою приводить до його конвертації. Таким чином, можна говорити про те, що надання соціальної допомоги сприяє реалізації соціального капіталу суспільства.

Отже, проведений нами ретроспективний аналіз соціальної допомоги дає можливість продемонструвати, що дослідження соціальної допомоги має давнє коріння. Відтак ідеї соціальної допомоги сформувався ще в античні часи у працях Сократа, Платона, Аристотеля та ін. Філософія як основа багатьох суспільствознавчих наук аналізувала соціальну допомогу як певний різновид моралі особистості, або ж системи моралі суспільства. В подальшому значний внесок у дослідження соціальної допомоги зробили релігійні філософи Середньовіччя (Ф. Аквінський та А. Августин (Блаженний)). Адже саме в ті часи необхідність надання допомоги бідним, хворим та немічним набуло характер соціальної практики, яка декларувалась суспільними інститутами, зокрема церквою.

Надалі ідеї соціальної допомоги розвивались в руслі багатьох гуманітарних наукових шкіл, таких як: 1) культурологічна (К. Леві-Стросс, К. Поланьї, Б. Малиновський та ін.), де соціальна допомога визначалась як акти символічного обміну через механізми функціонування традицій, культурного спадку тощо; 2) соціально-політичні дослідження (Г. Еспіно-Андерсен, О. фон. Бісмарк, У.Береверідж, В. Джордж, Р. Уїлкінг, Ф. Вільямс) сприяли окресленню змісту соціальної політики, її системи в кожному суспільстві та визначенні стратегічних управлінських та організаційних засад, тобто моделей соціальної політики, за якими реалізується надання соціальної допомоги з боку держави; 3) правові та соціо-педагогічні науки, де було визначено механізми реалізації концептуальних засад соціальної допомоги. Аналіз різних наукових доробків дозволяє нам підсумувати, що соціальна допомога – суспільно важливий феномен, який лежить у полі наукових інтересів соціології. І хоча такі відомі соціологи як М. Вебер, Т. Парсонс, Р. Мертон, Е. Гідденс, П. Бурдьє лише частково звертались до проблем соціальної допомоги, ретроспективний аналіз гуманітарних наук по-новому актуалізує подальші дослідження даної проблеми в соціології. Відтак, наше дослідження формує уявлення про соціальну допомогу як форму суспільних відносин, коли група соціально захищених, успішних

та активних індивідів діє в інтересах індивідів та груп, які потребують підтримки внаслідок тимчасової чи постійної неспроможності реалізувати свій потенціал для того, щоб зайняти бажану у даному полі позицію. Таким чином, відбувається самоконтроль суспільства та зняття напруги всередині окремих прошарків і

груп, а також швидка реакція на суспільні негаразди, які носять тимчасовий характер. Така форма взаємовідносин, коли одна група діє на користь іншої, вкладаючи в це власні ресурси дає можливість розширювати мережі зв'язків та ширше реалізовувати власні ресурси та ресурси суспільства загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Буяшенко В. В. Соціальна допомога в контексті повсякденності / В. В. Буяшенко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2009. – Вип. 39. – С. 161-173.
2. Буяшенко В. В. Соціальне піклування і динаміка соціокультурного простору / В. В. Буяшенко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2011. – Вип. 44. – С. 172-179.
3. Гобозов И. А. Социальная философия / И. А. Гобозов. – М.: Академический Проект. – 2007. – 528 с.
4. Гуревич П. С. Философия культуры / П. С. Гуревич. – М., 2000. – 352 с.
5. Гугнин Э. Феномен социального капитала / Э. Гугнин, В. Чепак // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2001. – № 1. – С. 49-56.
6. Гуськова Н. Д. Современные теории социального капитала / Н. Д. Гуськова, А. П. Ключева // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки. – 2012. – № 2. – С. 152-160.
7. Дрозд Д. М. Поняття державної соціальної допомоги в Україні [Електронний ресурс] / Д. М. Дрозд. – Режим доступу: <http://conference.nuos.edu.ua/catalog/lectureDetail?conferenceId=19966&lectureId=22416>
8. Дудкин А. С. Философские основания социальной помощи в ее сравнении с социальной работой / А. С. Дудкин // Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В.Г. Белинского. – Пенза, 2006. – № 6. – С. 9-12.
9. Кармин А. С. Философия / А.С. Кармин, Г.Г. Бернацкий. – СПб., 2009. – 358 с.
10. Кіреєва О. Б. Тенденції розвитку теорії «соціального капіталу» [Електронний ресурс] / О. Б. Кіреєва. – Режим доступу: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2009-01/KireevaStat.pdf>
11. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 122-139.
12. Малиновский Б. Научная теория культуры / Б. Малиновский. – М., 2005. – 184 с.
13. Мельник О. Реформування системи соціального забезпечення як механізм формування засад розвитку середнього класу в Україні [Електронний ресурс] / О. Мельник – Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2010-1-37.pdf>
14. Ницше Ф. К генеалогии морали. Polemicheskoe sochineniye / Ф. Ницше; пер. К. А. Свасьяна / Соч.: в 2 т. – Т. 2. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.
15. Оверчук В. А. Концептуальные подходы формирования социальной политики государства / В. А. Оверчук // Экономика и современный менеджмент: теория и практика. – Новосибирск, 2013. – № 30. – С. 99-108.
16. Панченко В. Ю. О понятии социальной помощи в современном обществе / В. Ю. Панченко // Социс. – 2012. – № 5. – С. 13-18.
17. Сімкіна О. В. Змістовний аспект поняття «соціальний захист» та основні засади його втілення на європейському просторі [Електронний ресурс] / О. В. Сімкіна // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2012. – № 7. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=438>
18. Сидор П. І. Бюджетне забезпечення соціального захисту населення: теоретичні аспекти та вітчизняна практика / П. І. Сидор // Ефективна економіка. – 2015. – № 9. – С. 23-31.
19. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма. – М.: АСТ, 2008. – 730 с.

Стаття надійшла до редакції 03.08.2016

REFERENCES:

1. Buyashenko, V. V., 2009. Sotsial'na dopomoha v konteksti povsyakdennosti [Social assistance in the context of everyday life]. Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi. Zaporizhzhya 39, 161-173. (in Ukraine).
2. Gugnin, Je., 2001. Fenomen social'nogo kapitala [The phenomenon of social capital]. Sociologiya: teoriya, metody, marketing, 1, 49-56. Kyev (in Ukraine).
3. Dudkin, A. S., 2006. Filosofskie osnovaniya social'noj pomoshhi v ee sravnenii s social'noj rabotoj [The phenomenon of social capital/Philosophical bases of social support in its comparison with the social work] Izvestiya Penzenskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. V.G. Belinskogo 6, 9-12. Penza (in Russian).
4. Koulman, Dzh., 2001. Kapital social'nyj i chelovecheskiy [Social and human capital] Obshchestvennyye nauki i sovremennost' 3, 122-139. Moscow (in Russian).
5. Malinovskiy, B., 2005. Nauchnaya teoriya kul'tury [Scientific theory of culture]. OGI, Moscow (in Russian).
6. Overchuk, V. A., 2013. Konceptual'nye podhody formirovaniya social'noj politiki gosudarstva [Conceptual

- approaches to formation of social policy]. *Ekonomika i sovremennyy menedzhment: teoriya i praktika* 30, 99-108. Novosibirsk (in Russian).
7. Panchenko, V. Ju., 2012. O ponjatii social'noj pomoshhi v sovremennom obshchestve [About the concept of social assistance in modern society]. *SocIs* 5, 13-18. Moscow (in Ukraine).
 8. Simkina, O. V., 2012. Zmistovnyy aspekt ponyattya «sotsial'nyy zakhyst» ta osnovni zasady yoho vtilennya na yevropeys'komu [The content aspect of the concept of «social protection» and the basic principles of its implementation in the European space]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok* 7. Access: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=438> (in Russian).
 9. Sydor, P. I., 2015. Byudzhetne zabezpechennya sotsial'noho zakhystu naseleennya: teoretychni aspekty ta vitchyznyana praktyka [Budget provision of social protection: theoretical aspects and national practices]. *Efektivna ekonomika* 9, 23-31. Kyiv (in Russian).
 10. Fukujama, F., 2008. Doverie: social'nye dobrodeteli i put' k procvetaniyu i [Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity]. AST, Moscow (in Ukraine).
 11. Koulman, Dzh., 2001. Kapital sotsialnyy i chelovecheskiy [Social and human capital]. *Obschestvennye nauki i sovremennost* 3, 122-139 (in Russian).
 12. Malinovskiy, B., 2005. Nauchnaya teoriya kulturyi [The scientific theory of culture]. Moscow (in Russian).
 13. Mel'nyk, O., 2013. Reformuvannya systemy sotsial'noho zabezpechennya yak mekhanizm formuvannya zasad rozvytku seredn'oho klasu v Ukrayini [Reform of the social security system as a mechanism of forming the foundations of the middle class in Ukraine]. Access: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2010-1-37.pdf> (in Ukraine).
 14. Nitshe, F., 1990. K genealogii morali. Polemicheskoe sochinenie [The Genealogy of Morals. Polemical writings]. Soch. 2. Myisl, Moscow (in Russian).
 15. Overchuk, V. A., 2013. Kontseptualnyie podhodyi formirovaniya sotsialnoy politiki gosudarstva [Conceptual approaches to formation of social policy]. *Ekonomika i sovremennyy menedzhment: teoriya i praktika* 30, 99-108. Novosibirsk (in Russian).
 16. Panchenko, V. Yu., 2012. O ponyatii sotsialnoy pomoshchi v sovremennom obshchestve [On the concept of social care in modern society]. *Sotsis* 5, 13-18 (in Russian).
 17. Simkina, O. V., 2012. Zmistovnyy aspekt ponyattya «sotsial'nyy zakhyst» ta osnovni zasady yoho vtilennya na yevropeys'komu prostori [Meaningful aspect of the concept of «social protection» and the basic principles of its implementation in Europe]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok* 7. Access: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=438> (in Ukraine).
 18. Sydor, P. I., 2015. Byudzhetne zabezpechennya sotsial'noho zakhystu naseleennya: teoretychni aspekty ta vitchyznyana praktyka [Budget provision of social protection: theoretical aspects and national practices]. *Efektivna ekonomika* 9, 23-31 (in Ukraine).
 19. Fukuyama, F., 2008. Doverie: sotsialnye dobrodeteli i put k protsvetaniyu [Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity]. AST, Moscow (in Russian).

Лазаренко Ирина Сергіївна – аспірант
 Київський національний університет ім. Т. Шевченка
 Адреса: 01601, Київ, вул. Володимирська, 64/13

Lazarenko Irina S. – postgraduate
 Taras Shevchenko national university of Kyiv
 Address: 64/13, Volodymyrska Str., Kyiv, 01601, Ukraine
 Email: berladena@gmail.com

Лазаренко Ирина Сергеевна – аспирант
 Киевский национальный университет им. Т. Шевченко
 Адрес: 01601, Киев, ул. Владимирская, 64/13